

Ubbo Emmiussingel 79, 9711 BG Groningen
telefoon (050) 406 58 88
info@bisdomgroningenleeuwarden.nl
www.bisdomgroningenleeuwarden.nl

Bisdom
Groningen
Leeuwarden

God is thuis op school

Onderwijsbrief voor het bisdom Groningen-Leeuwarden

Inleiding

Over het onderwijs woedt de laatste jaren in Nederland een aantal fundamentele discussies. Er wordt gedebatteerd over de kerntaken van het onderwijs. Een visie op het onderwijs als een instelling die zich vooral richt op kennisoverdracht staat hierin tegenover een visie die de vorming en opvoeding van jonge mensen in de breedte als taak ziet van het onderwijs. Hieraan gekoppeld is er volop discussie gaande over de vraag naar de rol van de ouders ten opzichte van de rol van de school in de opvoeding van kinderen en jongeren.

Een andere fundamentele discussie betreft de vraag naar het bijzonder onderwijs in een ontkerkelijkte en pluriforme samenleving, de vraag naar de betekenis van de in de grondwet vastgelegde vrijheid van onderwijs voor de samenleving vandaag.

Van heel recente datum zijn de discussies rond de ingrepen van de regering in het passend onderwijs en de onderliggende vraag hoe om te gaan met leerlingen die extra zorg behoeven.

Naast deze ontwikkelingen is er een hernieuwde maatschappelijke belangstelling voor religieuze tradities waar te nemen. Die belangstelling richt zich in eerste instantie vaak op nieuwe vormen van religiositeit en spiritualiteit aan de ene kant en de islam aan de andere kant, maar ze wekt ook belangstelling voor een nieuwe kennismaking met spirituele tradities uit het christendom.

Tenslotte wordt ook op de katholieke scholen in ons bisdom het gesprek over de identiteit van de scholen met hernieuwde aandacht gevoerd. Verschillende stichtingen hebben recent identiteitsnotities uitgebracht of bereiden deze op dit moment voor. Aan het tot stand komen van een dergelijke notitie gaat overal een traject vooraf waarbij teams, bestuurders, ouders, identiteitsbegeleiders en andere belangstellenden samen spreken over de identiteit van de stichting en de scholen binnen die stichting. Deze initiatieven verdienen veel waardering, zowel in de manier waarop ze plaats vinden, met open gesprekken en inspraak van alle

betrokkenen binnen een stichting, alsook vanwege de aandacht voor de betekenis van de katholiciteit van stichtingen en scholen die eruit spreekt.

Over de vraag hoe je mensen vormt die de toekomst zullen zijn, is in de katholieke traditie lang en goed nagedacht. Met deze rijkdom kunnen scholen nog steeds hun voordeel doen. Om die reden is het van belang om na te denken wat het betekent om een katholieke school te zijn: niet uit een nostalgisch verlangen van terugkeer naar een vertrouwde identiteit, maar omdat de katholieke traditie blijvend van betekenis is voor het onderwijs.

Aan dat nadenken over en vormgeven van het katholiek onderwijs in onze tijd levert het bisdom Groningen-Leeuwarden met deze brief graag een bijdrage. De brief richt zich tot iedereen die zich op het katholiek onderwijs betrokken weet: ouders en leerkrachten, bestuurders, pastores en identiteitsbegeleiders. In deze brief willen we een visie geven op het katholiek onderwijs in onze tijd en ingaan op enkele actuele thema's in het onderwijs in ons bisdom.

Daarbij is in lijn met het rapport 'School en kerk verbinden' gekozen voor een benadering die niet in eerste instantie formeel en bestuurlijk is, maar meer inhoudelijk is vormgegeven.¹ Door de inhoudelijke thema's te benoemen waar het katholiek onderwijs zich in ons bisdom voor geplaatst ziet, wil de brief een uitgangspunt voor gesprek zijn dat zowel school als kerk kan inspireren.

Aan het verschijnen van deze onderwijsbrief is veel voorafgegaan. Het idee voor een onderwijsbrief en de mogelijke thema's die erin aan bod zouden moeten komen zijn voorgelegd aan verschillende gremia uit het onderwijs en de kerk. Dat is goed ontvangen: zowel het initiatief van het bisdom als het gekozen traject om vertegenwoordigers uit het onderwijsveld vanaf het eerste moment te betrekken bij de totstandkoming van deze brief is gewaardeerd.

Huiver was er ook: huiver dat het bisdom de toch al grote belasting die er op bestuurders en leerkrachten ligt verder zou willen verzwaren en huiver dat het bisdom zonder overleg beleid aan het onderwijs zou willen opleggen.

Deze huiver was de reden om vanaf het allereerste begin mensen uit het onderwijs te betrekken bij het ontstaan van deze brief. Op de SKONN-dag van 21 maart 2012 heeft een eerste versie van deze brief centraal gestaan en is aan allen die bij het katholiek onderwijs betrokken zijn gelegenheid gegeven om op deze eerste versie te reageren. De gehoorde reacties zijn vervolgens verwerkt in de brief die u nu in handen hebt. Een van de gehoorde reacties luidde dat zowel de wereld van de kerk als de wereld van het onderwijs een eigen jargon hebben, en het gesprek tussen kerk en school gebaat is bij een grotere vertrouwdheid met elkaars taal. In deze brief is daarom zowel school- als kerktaal gebruikt, in de hoop dat de brief zowel voor het kerkelijke als voor het onderwijsveld herkenbaar en verstaanbaar is.

1. De verhouding kerk-onderwijs

Sinds de nota *Beziel en zelfbewust* zijn scholen hernieuwd op zoek gegaan naar manieren om inhoud te geven aan de katholieke identiteit. In juli 2010 is het rapport *School en kerk verbinden* uitgekomen, het rapport dat in opdracht van de Nederlandse Bisschoppenconferentie en de NKS voorstellen heeft gedaan voor de toekomst van het katholiek onderwijs in Nederland. In het vervolg op dit rapport vinden gesprekken plaats tussen de besturenkoepels uit het onderwijs en de Nederlandse Kerkprovincie over de voorstellen die erin gedaan zijn. Zo is op het moment van schrijven een nieuw ARKO (Algemeen Reglement voor het Katholiek Onderwijs) in voorbereiding. Dat maakt het wat prematuur om op dit moment omvangrijke bestuurlijke voorstellen voor ons bisdom te formuleren.

Tegelijkertijd is het wel van belang om de verhouding van onderwijs en bisdom goed in te vullen als gesprekspartners die elkaar ondersteunen. Daarnaast zijn bestuurlijke verhoudingen een weerslag van onderliggende ideeën over de plaats van school en kerk. Daarover is zeker iets te zeggen.

Met 'kerk' wordt in deze brief heel de gemeenschap van leerlingen van Jezus Christus bedoeld. Deze gemeenschap leeft uit de overtuiging dat God uit liefde mensen wil ontmoeten en hen uitnodigt tot gemeenschap met Hem en met elkaar. De kerk weet zich gezonden om die uitnodiging, die op een unieke manier zichtbaar is geworden in het leven, sterven en verrijzen van Jezus Christus, zichtbaar te maken en te beleven in de wereld waarin zij leeft.

Katholiek onderwijs is ontstaan vanuit het ideaal om kinderen en jongeren op te voeden in de geest van Jezus Christus, om hen scholing en vorming te geven waarmee zij later een eigen plaats als volwassene kunnen innemen in de samenleving en om hen een gemeenschap te kunnen bieden waarin ze vrij kunnen opgroeien tot mensen van geloof, hoop en liefde.²

Vanuit haar eigen verantwoordelijkheid als educatieve gemeenschap deelt de katholieke school in de zending van de kerk. Daarbij staat in het onderwijs het kind centraal. "Ouders, scholen, staat of Kerk: zij bewijzen een dienst aan kinderen en jonge mensen. Onderwijs, met andere woorden, is een dienst. Een dienst uiteindelijk aan de diepste vraag die al vanaf jonge leeftijd in ieder mens leeft, namelijk om volledig mens te mogen worden."³

Een katholieke school is katholiek, niet als instrument van de kerk, maar vanuit de gezamenlijke zending: het goede leven bevorderen zoals dit als antwoord op spreken en handelen, leven, dood en verrijzenis van Jezus Christus verwoord en gezocht wordt in de christelijke en katholieke tradities. Vanuit deze gedeelde zending hebben katholieke kerk en school belang bij een onderlinge band, waarbij beide hun eigen verantwoordelijkheid hebben en beide zich iets door elkaar laten zeggen.

Daarbij geldt dat de katholieke identiteit van een school een identiteit is die steeds in beweging is, en die in dialoog met de kerkelijke traditie en met de wereld tot stand komt.

Het gaat er bij de invulling van de katholieke identiteit niet om het katholieke verleden te redden of te herhalen, maar om de mogelijkheden en kansen die de katholieke traditie biedt te leven in de school en daardoor bij te dragen aan de vorming van leerlingen en aan de humanisering van de samenleving.

In dat verband komt de vraag boven welke rol de band met de geloofsgemeenschap daarbij speelt. Er zijn in ons bisdom plaatsen waar vanouds een nauwe band tussen de school en de geloofsgemeenschap bestaat. Elders zijn oude afspraken ter discussie gesteld en is geprobeerd daar opnieuw invulling te geven. Ook zijn er situaties waarin school en parochie nauwelijks een relatie met elkaar hebben. Identiteitsbegeleiders spelen dikwijls een bemiddelende rol in het contact tussen scholen en parochies. In algemene zin kan gezegd worden dat de traditionele driehoek gezin, school en geloofsgemeenschap, waarbinnen kinderen met eenduidige geloofszekerheden en eenduidige waarden en normen werden opgevoed, al sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw nauwelijks meer aanwezig is. Voor veel kinderen is de katholieke school de eerste en soms ook enige plaats waar zij met katholiek geloof en een katholieke visie op de samenleving in aanraking komen.

De parochies in ons bisdom zijn het afgelopen najaar begonnen aan een reorganisatieproces, dat ertoe zal leiden dat er in ons bisdom 19 parochies komen die elk uit een aantal lokale geloofsgemeenschappen bestaan. Dit proces heeft als doel om de kerk van het Noorden ook in de toekomst een vitale, missionaire minderheidskerk te kunnen laten zijn die trouw is aan haar identiteit en open, hartelijk en gastvrij voor zoekende mensen van vandaag. We hebben gemerkt dat er vanuit de scholen met zorg en betrokkenheid naar het proces van reorganisatie van het bisdom wordt gekeken. Het is van groot belang dat er contacten blijven bestaan tussen de lokale geloofsgemeenschap en de plaatselijke school om van elkaar te weten wat er speelt en wederzijds bij elkaar te kunnen aankloppen. Dat de lokale geloofsgemeenschap in de toekomst geen zelfstandige parochie meer zal zijn, maar deel zal uitmaken van een grotere parochie, doet aan het belang van dit contact niets af. Soms zal dat contact verlopen via de pastor, in andere gevallen via een contactpersoon in de school en in de geloofsgemeenschap. Aandacht voor de wederzijdse verantwoordelijkheden, aandacht voor het eigen karakter van processen in school en processen in een geloofsgemeenschap en wederzijds vertrouwen zijn nodig om de onderlinge betrokkenheid te versterken.

2. Identiteit

In ons bisdom is de afgelopen jaren veel gesproken over de identiteit van scholen en stichtingen; dat onderwerp lijkt gelukkig blijvend op de agenda te staan. Nu is de vorming van de identiteit van een school een proces dat vele aspecten kent. We willen er hier enkele noemen.

Net als de traditie van de kerk is de identiteit van een school iets levends, een voortdurend proces van reflectie op de eigen bronnen en van vernieuwing. Enerzijds is identiteit niet iets dat iedere dag opnieuw vanuit het niets wordt uitgevonden. Het is staan in een traditie, koesteren wat daarin aan rijkdom is ontdekt en die rijkdom tot uitdrukking laten komen in de eigen tijd en cultuur. Anderzijds is die eigen tijd en cultuur veranderlijk: mensen en instituties veranderen, en in de wisselwerking met deze veranderende context komt identiteit tot stand.

Voor de ontwikkeling die een traditie doormaakt gebruikte Paul Claudel eens het beeld van een lopende man: om vooruit te komen moet hij met een voet los komen van de grond en met de andere voet contact met de grond houden. Wie allebei de voeten op de grond houdt, komt niet vooruit. Wie allebei de voeten in de lucht gooit, ook niet.

Vanuit katholiek geloof komt daar een derde element bij. Christenen leven vanuit de hoop op God die ons uitnodigt toe te leven naar Zijn Koninkrijk, een Koninkrijk dat nog niet is voltooid, maar waarvan wel al sporen te vinden zijn in ons leven. Dat Koninkrijk is niet maakbaar: God geeft het ons uit liefde, uit vriendschap. Dit in de praktijk brengen veronderstelt een open houding zowel naar de traditie waarin je staat als naar dat wat er nieuw op ons afkomt, en de vrijheid om te ontvangen wat daarin goed is en van God komt.

De Duitse theoloog Dietrich Bonhoeffer nam tijdens de Tweede Wereldoorlog deel aan een samenzwering tegen Hitler. De samenzwering werd ontdekt en Bonhoeffer werd met anderen ter dood veroordeeld. In de gevangenis, kort voor zijn dood in 1945 schreef hij een gedicht waarin hij zich afvraagt wie hij is. Is hij zoals anderen hem zien, een statige, hoffelijke gevangene die vrij en vriendelijk met zijn bewakers spreekt alsof hij hun baas is? Of is hij zoals hij naar zichzelf kijkt, onrustig en vertwijfeld, moe en leeg? Bonhoeffer laat de vraag open, en eindigt het gedicht met de regel

“Wie ik ook ben, U kent mij, ik ben van U mijn God.”⁴

Niet de omstanders maken uit wie hij is en uiteindelijk bepaalt hij het ook niet zelf: zijn identiteit ligt open naar God, om door God ingevuld te worden.

Het gedicht van Bonhoeffer kan mogelijk helpen om een weg te vinden tussen twee verleidingen die veel gesprekken over identiteit van de school klem zetten. De ene verleiding is om de eigen identiteit te formuleren in contrast met een andere. Katholiek onderwijs wordt dan onderwijs dat zijn eigenheid ontleent aan het feit dat het niet openbaar is, of niet protestants. Alle nadruk komt dan te liggen op dingen die ‘typisch katholiek’ zijn, terwijl wat we met anderen delen onderbelicht blijft. De identiteit wordt als het ware van buitenaf geformuleerd, ten opzichte van anderen. Wie die ander is bepaalt dan de eigen identiteit, zoals in het eerste gedeelte van het gedicht de omstanders bepalen wie de ‘ik’ uit het gedicht is.

Bovendien sluipt er in een dergelijk formuleren van de eigen identiteit ten opzichte van anderen dikwijls een element van concurrentie in de beschrijving, een element van wij-zij denken. Vanuit katholiek geloven is dat problematisch, al was het maar omdat ook de ander schepsel van God is, door God geliefd en gewild, en omdat een focus op de tekorten van de ander blind maakt voor de eigen tekortkomingen: “Waarom kijk je naar de splinter in het oog van je broeder of zuster, terwijl je de balk in je eigen oog niet opmerkt?” (Lc 6,41)

De andere verleiding is de verleiding om identiteit te zien als iets maakbaars, als iets dat we als individu, als school, als stichting of als kerk zelf bepalen. Dan raakt buiten beeld dat anderen onze identiteit meebepalen en maken we identiteit tot iets dat we kunnen claimen, zoals de ‘ik’ uit het tweede gedeelte van het gedicht alleen zijn eigen gevoelens bepalend laat zijn voor zijn identiteit.

Goed spreken over identiteit vraagt om een spreken van binnenuit, zo spreken dat identiteit niet slechts geformuleerd wordt ten opzichte van een ander, noch helemaal in bezit genomen wordt. Het proces waarin katholieke identiteit wordt beleefd en vormgegeven, wordt getekend door herinnering en actualisatie, en staat open naar God. De ontwikkeling van de katholieke identiteit van de school van binnenuit maakt het spreken met mensen van een andere levensovertuiging niet onmogelijk, maar juist mogelijk: vanuit de eigen identiteit wordt zichtbaar wat we met anderen delen, kunnen we ons daarover verheugen en de ander gaan zien als bondgenoot.

Dit alles is ook van belang voor de actuele discussie over de borging van de identiteit. Hoewel een school tot leven komt door de mensen die er werken en leren, is het van belang dat de katholieke identiteit van de school niet alleen bepaald wordt door het persoonlijke geloof van degenen die bij de school betrokken zijn, noch alleen zichtbaar wordt in lessen godsdienst/levensbeschouwing of vieringen op school. De identiteit van de school werkt door in pedagogische en onderwijskundige keuzes die een school maakt, in haar organisatie en haar verhouding tot de samenleving. Een bestuurlijke borging van de identiteit van de school is van belang om deze dimensies te kunnen blijven betrekken op de identiteit van de school.

Bestuurlijke borging van de identiteit van de school is daarnaast van belang voor haar verhouding tot de kerk. Eerder werd gesteld dat de school deelt in de zending van de kerk om, geleid door de Geest van Jezus Christus, de humaniteit in de samenleving te bevorderen met het oog op het Rijk van God. Aan deze zending draagt de school als educatieve instelling bij en zij ontleent voeding aan anderen die in deze zending delen. Een school is daarom niet alleen katholiek in de katholieke mensen die bij de school betrokken zijn, maar ook als school, als instituut is zij katholiek. Bestuurlijke borging daarvan is onmisbaar.

3. Elementen voor de identiteit van een katholieke school

In de vorige paragraaf is ervoor gepleit om de identiteit van de school niet te formuleren ten opzichte van andere mogelijke identiteiten, maar van binnenuit, vanuit de levende katholieke traditie zelf. In deze traditie is een grote rijkdom aanwezig aan spirituele en morele waarden die aan de basis staan van de identiteit van een katholieke school. Zes van die waarden willen we hier noemen, niet als een uitputtende lijst, maar wel als zes wezenlijke elementen voor de identiteit van een katholieke school.

Leven vanuit vertrouwen

Wanneer mensen elkaar meer gaan vertrouwen, ontspannen ze zich in elkaars aanwezigheid: maskers vallen af, en de behoefte om zich beter voor te doen dan je bent verdwijnt. Deze houding van vertrouwen is het hart van wat in de katholieke traditie met 'geloof' bedoeld wordt. 'Geloven in God' betekent voor al het andere een zich aan God toevertrouwen.

Vanuit deze houding van vertrouwen kon Bonhoeffer de vraag 'wie ben ik?' open laten, en hoefde hij zijn identiteit niet te beperken tot zijn zelfbeeld of het beeld dat anderen van hem hadden.

Op een katholieke school oefenen mensen zich in deze houding van vertrouwen die vrijheid schept. Want waar een mens leeft vanuit het vertrouwen dat het geliefd is, wordt hij vrij van de druk om alles zelf te moeten maken en in alles te moeten slagen. Kern van het katholieke geloof is dat we erop kunnen vertrouwen dat God ons al liefheeft nog voor wij iets doen. Dat vertrouwen maakt een mens vrij. Daar waar binnen een school mensen elkaar aanmoedigen vanuit dat vertrouwen te leven, oefenen zij zich in vrijheid.

Oog voor God en voor Gods aanwezigheid in de school

De houding van vertrouwen waarover hierboven gesproken werd, heeft een adres: het is een vertrouwen in God, die zich op een unieke manier heeft laten kennen in de persoon van Jezus Christus. Zijn heilige Geest is volop werkzaam in kerk en samenleving, en ook op school.

Katholiek onderwijs is betrokken op deze God, en laat zich aanspreken door Zijn uitnodiging om met Hem in relatie te treden. Daarbij gaat het er niet om om 'God op school te brengen': God is al thuis in de scholen, de heilige Geest werkt al door allen die er werken en zich betrokken weten op de opvoeding en het onderwijs in de katholieke scholen.

Eerder gaat het erom een gevoeligheid te ontwikkelen voor dit werken van God, om oog te leren krijgen voor Gods aanwezigheid in mensen en in de gemeenschap die de school is. Deze gevoeligheid kan groeien in heel het leven op school: in hoe er wordt geleerd, in hoe er wordt gevierd, in hoe mensen elkaar tot dienst zijn en in hoe er gemeenschap wordt gevormd. Om die gevoeligheid te kunnen ontwikkelen is kennis van een elementaire teksten en gebeden uit de christelijke traditie (Onze Vader, kennis van een aantal bijbelverhalen) onmisbaar, maar zeker niet het enige: het gaat erom te groeien in een gevoeligheid voor Gods aanwezigheid waarin "heel hart, heel de ziel en heel het verstand" betrokken is (zie Mt 22,37).

De waardigheid van de mens als persoon

Een derde element voor het denken over de identiteit van katholiek onderwijs is het katholieke denken over mensen als personen. Dat heeft twee kanten. Bij het denken over mensen als personen hoort allereerst dat mensen steeds begrepen worden in relatie tot hun omgeving, tot anderen: mensen zijn relationele wezens, en zonder hun relaties niet denkbaar.

Denken over mensen als personen, als relationele wezens, betekent dat een school meer is dan een verzameling individuen. Zij vormt al doende een gemeenschap. Dat veronderstelt dat mensen actief deelnemen aan deze gemeenschap, dat ouders niet gezien worden als consumenten die het 'product' onderwijs afnemen, maar als mensen die participeren, die samen met alle andere betrokkenen de gemeenschap vormen die de school is. Het betekent ook dat een katholieke invulling van het vak 'burgerschap' niet zijn uitgangspunt kan nemen in de mens als individu, maar een visie op de menselijke persoon hanteert waarin een mens steeds in relatie gezien wordt: in relatie tot andere mensen, in relatie tot de wereld en in relatie tot God.

De tweede kant is dat mensen als personen een onafneembare waardigheid hebben, omdat zij geschapen zijn naar het beeld van God. De waardigheid van iedere mens verdient bescherming en is eigen aan deze mens.

Denken over de waardigheid van iedere mens als persoon maakt dat op een katholieke school heel de mens aan bod kan komen. Katholiek onderwijs richt zich op de ontwikkeling van heel de menselijke persoon, wil leerlingen laten groeien in alle dimensies van het menselijke bestaan. Niet alleen het verstandelijke, maar ook

het emotionele, sociale, fysieke, spirituele en ethische leven van een kind wil groeien, en verdient daarin ondersteund te worden.

Bonum Commune

Een vierde voor het onderwijs belangrijk element uit het katholiek denken over de samenleving is het principe van het algemeen welzijn, het *bonum commune*. Dit principe stelt dat menselijk leven altijd samenleven is, leven in gemeenschap, en dat daarom iedere mens mede verantwoordelijk is voor een goede en duurzame samenleving.

Voor de ontwikkeling van kinderen betekent dit dat zij worden aangemoedigd om hun talenten te ontplooiën, niet alleen omwille van hun eigen geluk, maar omdat zij daarmee bijdragen aan het goed van heel de samenleving.

Voor de school betekent dit dat zij er niet omwille van zichzelf is, maar voor het goed van heel de samenleving. Daarom zijn contacten van de school met de wijk waarbinnen de school staat van belang. Daarom ook staat de gemeenschap die een katholieke school is, open voor kinderen en ouders van niet-katholieke komaf.

Solidariteit

Tot de kern van katholiek geloof hoort dat God zorg heeft voor wie achtergesteld of in nood zijn, dat God een bijzondere plaats heeft voor wie klein en kwetsbaar zijn.

Dit element wil op school vertaald worden in een zichtbare solidariteit met wie op school zwak zijn of buiten de boot dreigen te vallen. Het daagt ook uit om over grenzen van de eigen groep heen te kijken en solidair te zijn met wie in de samenleving als vreemdelingen gezien worden. Daarom is het ook de basis voor interreligieuze en interculturele dialoog op school: solidariteit met wie 'anders' is, nodigt uit om die ander ook te leren kennen.

Hoe actueel het thema van de solidariteit op school is, wordt zichtbaar in de recente discussie over het passend onderwijs. In die discussie draait het immers om de vraag hoe de solidariteit met leerlingen die extra zorg behoeven het beste vormgegeven kan worden.

Subsidiariteit

Een volgend element is dat van de subsidiariteit. Dat houdt in dat de organisatie van de samenleving bekeken wordt van onderop. Het subsidiariteitsbeginsel betekent voor katholieke scholen dat er een zekere argwaan is naar het top-down oplossen van vraagstukken. Zo mag een school geen instrument worden van een subsidiërende overheid. Beter is het een school zo te organiseren dat er van onderop gewerkt kan worden, in gesprek met ouders, met de lokale geloofsgemeenschap, met de omgeving. Daar waar het katholiek onderwijs

het subsidiariteitsbeginsel omarmt, komt het op voor de vrijheid, het initiatief en de verantwoordelijkheid van mensen en groepen binnen de samenleving. Zo neemt het de betrokkenheid van mensen voor hun omgeving serieus. Daar waar in stichtingen binnen ons bisdom het denken over identiteit in de laatste jaren is vormgegeven door gesprekken en ontmoetingen die begonnen aan de basis, in teams, met ouders en andere betrokkenen, is dit principe van subsidiariteit zichtbaar.⁵

4. Diversiteit

Katholiek onderwijs is onderwijs vanuit een katholieke visie als dienst aan heel de samenleving. Want niet alleen de katholieke school of de katholieke kerk, maar heel de schepping en zijn toekomst is van God. Dat betekent dat de gelovige identiteit van leerlingen terecht geen rol speelt bij het aannamebeleid in katholieke scholen. In *Bezield en Zelfbewust* schreven de Nederlandse bisschoppen: "Katholiek onderwijs is een aanbod aan alle leerlingen, ongeacht hun achtergrond."⁶

In de visie van de katholieke kerk behoort de vrijheid van godsdienst tot de waardigheid van de menselijke persoon waarover hierboven al geschreven werd.⁷ Daarom is op school ruimte maken voor de religieuze tradities waarin mensen leven geen concessie, maar een keuze die past bij de katholieke visie op waardigheid van de mens en het goed van de samenleving.

Deze keuzes hebben ertoe geleid dat katholieke scholen geen homogeen katholieke bevolking hebben. De diversiteit die in de samenleving zichtbaar is, laat zich ook in de katholieke school vinden. Zo kennen de katholieke scholen ook intern een culturele en religieuze pluraliteit. Uiteraard stelt dat vragen aan de invulling aan de katholiciteit van de school. Het vraagt van een school om de eigen katholieke identiteit herkenbaar en zichtbaar te maken, en tegelijkertijd de multiculturaliteit ernstig te nemen.

De veelheid aan stemmen en visies maakt dialoog mogelijk en nodig. Die dialoog is nodig om recht te doen aan de achtergronden van de mensen in de school. Over de mogelijkheden en onmogelijkheden van zo'n dialoog in de klassen van met name het primair onderwijs bestaan vragen, zoals: Vanaf welke leeftijd zijn kinderen in staat en is het voor hun eigen gelovige ontwikkeling goed om uitgedaagd te worden om een dergelijk interreligieus gesprek met klasgenoten aan te gaan?

Als voorbeeld van een praktische werkwijze voor deze dialoog noemen we het denkschema bronnen-waarden-houdingen, dat op enkele scholen in gebruik is. Dit vraagt naar verbindingen tussen inspiratiebronnen, waarden en houdingen en kijkt telkens naar het individu en naar de gemeenschap. In een gesprek volgens dit schema kan de eerste vraag zijn uit welke persoonlijke en gedeelde bronnen de inspiratie voor een waarde komt. Dit helpt om te ontdekken hoe katholiek christelijke waarden ook in andere tradities bestaan. Een vervolgvraag is dan in welke individuele en collectieve houdingen de waarde geïmplementeerd kan worden. Tenslotte is de vraag hoe deze houdingen geoefend kunnen worden. In een schoolgemeenschap kan het daarbij gaan om onderwijsvormen, individuele begeleiding, vieringen, cultuureducatie, projecten, leiderschap en management, personeelsbeleid, etc. Een denkschema als dit kan helpen om iedereen deelgenoot van een identiteitsgesprek te laten zijn, onderlinge verbinding te vinden en gezamenlijkheid te versterken.

Dialogo over de verschillende religieuze en spirituele visies die binnen de school vertegenwoordigd zijn, is een kans om het christelijke geloof opnieuw te zien binnen de context van de samenleving van vandaag. Daarin staat de school blijvend in de spanning dat het zijn katholieke identiteit leeft te midden van de pluraliteit, en omgekeerd te midden van de pluraliteit zoekt naar een passende vorm van katholiek zijn. Staand in deze spanning zou het katholiek onderwijs ontdekkingen kunnen doen over een goede manier om de katholieke identiteit midden in de pluraliteit invulling te geven. Juist doordat de diversiteit die heel onze samenleving kenmerkt in de school zelf aanwezig is, is de katholieke school voorloper in het ontdekken van een goede omgang ermee. In het gesprek tussen kerk en school kan de kerk op dit punt waarschijnlijk veel van het onderwijs leren.

5. Krimp en samenwerking van scholen

Door de terugloop van het aantal leerlingen als gevolg van krimp en vergrijzing worden de schoolbesturen geconfronteerd met een gegeven dat scholen steeds lastiger exploitabel te houden zijn. De ontwikkeling van brede scholen, kindcentra en meerdere functies in één schoolgebouw houden deze ontwikkeling niet tegen. Ook het katholiek onderwijs in ons bisdom wordt met deze ontwikkeling geconfronteerd.

De scholen, bijzonder en openbaar, zijn onderdeel van leefgemeenschappen, vaak al meer dan tientallen jaren. Zij zijn integraal verbonden met die samenleving ter plaatse en medebepalend voor de leefbaarheid in die gemeenschappen.

In gemeentes waar krimp en vergrijzing zich voordoet, is men zich er terdege van bewust dat deze ontwikkeling grote gevolgen heeft voor het onderwijs in het algemeen. Een daling van leerlingen komt niet onverwacht. Gemeentes kennen de meerjarenprognoses van het aantal te verwachten leerlingen en zullen daarop willen anticiperen. Alleen de vaak forse kosten van onderwijshuisvesting zetten de gemeenten al op dat spoor.

Het is daarom te verwachten dat gemeentes overgaan tot het onderzoeken van mogelijkheden zoals het samenvoegen, opheffen of samenwerken van scholen. Een verzoek daartoe zal een gemeente niet alleen richten aan het openbaar onderwijs maar ook aan het bijzonder onderwijs. In het kader van het algemeen maatschappelijk belang zullen gemeentes steeds vaker ook het bijzonder onderwijs uitnodigen mee te denken en vragen mee te werken aan een spreidingsplan voor goed en bereikbaar onderwijs in haar gemeente.

De door gemeentes in gang gezette ontwikkelingen of plannen binnen besturen zelf om scholen op te heffen of samen te voegen met een andere denominatie, heeft gevolgen voor de identiteit van de school. Er doen zich nu al situaties voor waarin in een dorp een school van een andere denominatie onder het wettelijk bestaansminimum van 23 leerlingen zakt terwijl de katholieke school levensvatbaar is, met alle vragen die daarmee op de scholen afkomen over de identiteit van de school.

Het katholiek onderwijs heeft als uitgangspunt dat kinderen en jonge mensen gestimuleerd worden om op te groeien tot evenwichtige mensen, zowel op lichamelijk als moreel, intellectueel en spiritueel gebied. Ook moeten zij geholpen worden in het ontwikkelen van verantwoordelijkheid, het op een goede manier leren omgaan met vrijheid en burgerschap en actief deelnemen aan het sociale leven. Als vindplaats van gelovig leven deelt de school in de zending van de kerk. Vanuit deze opdracht is de school dienstbaar aan de

samenleving. Vanuit de katholieke sociale leer worden haar eerder genoemde elementen aangereikt als de waardigheid van de mens, *bonum commune*, solidariteit en subsidiariteit. Deze waarden dragen bij aan een school waar het algemeen menselijk welzijn tot bloei kan komen. Een dergelijke katholieke school bestaat niet vanzelf: daarvoor is een actief identiteitsbeleid, goed personeelsbeleid, persoonlijke inzet van leerkrachten en bestuurders, institutionele borging van de katholieke identiteit en steun vanuit de kerk onmisbaar.

Voor de komende tijd staat het katholiek onderwijs dan ook voor de grote opdracht om enerzijds te staan voor haar basis en fundament maar anderzijds het algemeen maatschappelijk belang van lokale gemeenschappen niet uit het oog te verliezen.

Tot slot

Het is voor zowel de katholieke kerk als het katholiek onderwijs in ons bisdom van groot belang dat school en kerk op basis van gelijkwaardigheid en ieder vanuit hun eigen verantwoordelijkheid met elkaar in gesprek blijven, elkaar op basis van vertrouwen kritisch blijven bevragen en zo inhoud geven aan onze gedeelde zending. Deze brief is daarom geen eindstation maar een stap op een weg, een uitgangspunt voor gesprek dat in de komende jaren verder vorm zal krijgen, en waarin de actuele vragen van het onderwijs verder concreet beantwoord zullen worden, concreter dan in een enkele brief mogelijk is. We bieden deze brief graag aan, om te bespreken in teams en in de identiteitsbegeleiding, in de bestuurlijke gremia in het onderwijs, in pastoresteams en parochiebesturen, met ouders en met parochianen die betrokken zijn op het onderwijs.

Aan het eind van deze brief zijn enkele woorden van dank op zijn plaats.

Dank aan allen die zich hebben ingezet in aanloop naar deze onderwijsbrief: mensen uit verschillende gremia die een bijdrage hebben geleverd aan het proces dat tot deze brief heeft geleid, aan de SKONN voor haar steun aan en betrokkenheid bij het proces, en aan de schrijfgroep die deze brief heeft voorbereid.

Dank vooral aan allen die in het katholiek onderwijs werkzaam zijn (ook zij die zelf geen katholieke achtergrond hebben): Leerkrachten en leerlingen, ouders, bestuurders, identiteitsbegeleiders, aan allen die zich zo inzetten voor de katholieke scholen in dit bisdom. U maakt de katholieke scholen tot wat zij zijn: gemeenschappen waar vanuit een geleefde katholieke identiteit een belangrijke bijdrage wordt geleverd aan de samenleving door de vorming van kinderen en jongeren.

In Christus verbonden,

Mgr. Dr. G.J.N. de Korte

¹ "School en kerk verbinden. Een perspectief voor Katholiek onderwijs. Eindrapport van de onafhankelijke verkenningcommissie ingesteld door de Nederlandse Bisschoppenconferentie en de Nederlandse Katholieke Schoolraad", Utrecht/Den Haag 2010.

² Zowel de kerk als het onderwijs kent verschillende bestuurlijke lagen. Het ligt voor de hand dat contacten tussen onderwijs en kerk steeds op vergelijkbare lagen plaatsvindt, bij voorbeeld tussen lokale school en lokale parochie, tussen College van Bestuur/raad van Toezicht en bisdom. Waar in deze brief in algemene termen wordt gesproken over 'kerk' en 'onderwijs' geldt het gezegde voor de verhoudingen in al deze verschillende lagen.

³ Nederlandse Bisschoppenconferentie, *Bezield en Zelfbewust, Beleidsnota met het oog op een nieuwe dynamiek en een gedeelde visie in het katholiek onderwijs* (2002), pg. 16.

⁴ De tekst van heel het gedicht luidt:

"Wie ben ik? Ze zeggen me vaak:
je treedt uit je cel
rustig blij en zeker
als een burchtheer uit zijn slot.

Wie ben ik? Ze zeggen me vaak:
je spreekt met je bewakers
vrij rechtuit en vriendelijk
als was je hun heer.

Wie ben ik? Ze zeggen me ook:
je draagt je donkere dagen
evenwichtig glimlachend trots
als iemand die gewend is te overwinnen

Ben ik werkelijk wat anderen van mij zeggen?
Of ben ik alleen wat ik weet van mijzelf:
onrustig vol heimwee, ziek als een gekooide vogel
snakkend naar lucht, als werd ik gewurgd
hongerend naar kleuren, naar bloemen en vogels
dorstend naar een woord, naar een mens dichtbij
trillend van woede om willekeur, om de geringste krenking
opgejaagd wachtend op iets groots
machteloos bang om vrienden in den vreemde
moe en leeg om te bidden, te danken, te werken
murw en bereid om van alles afscheid te nemen?

Wie ben ik? De een of de ander?
Ben ik nu de een en morgen de ander?
Ben ik beiden tegelijk?

Voor mensen een huichelaar
en voor mijzelf een verachtelijk klagende slappeling?
Of lijkt wat in mij nog rest
een verslagen leger dat wanordelijk wijkt bij een reeds gewonnen slag?

Wie ben ik? Ik ben de speelbal van mijn eenzaam vragen.
Wie ik ook ben, U kent mij. Ik ben van U, o God!"

⁵ De laatste vier van de hier genoemde punten zijn afkomstig uit de katholieke sociale leer. Voor haar lezingen over dit onderwerp tijdens de studiedagen van de afdeling Identiteit/Onderwijs van het Onderwijsbureau Meppel zijn we dank verschuldigd aan dr. T. Elshof.

⁶ *Bezielde en Zelfbewust*, pg.7.

⁷ "Deze Vaticaanse kerkvergadering verklaart, dat de menselijke persoon recht heeft op godsdienstvrijheid. Deze vrijheid bestaat hierin, dat alle mensen vrij moeten zijn van dwang, of die nu door enkelingen, door sociale groepen, of door enige menselijke macht wordt uitgeoefend, en wel zo, dat in godsdienstige aangelegenheden niemand wordt gedwongen te handelen tegen zijn geweten in, noch wordt belemmerd om, binnen passende grenzen, privé of publiek, alleen of samen met anderen volgens zijn geweten te handelen. Bovendien getuigt de kerkvergadering, dat het recht op godsdienstvrijheid werkelijk wortelt in de eigen waardigheid van de menselijke persoon, zoals die en door het geopenbaarde woord van God en door de rede wordt gekend." Tweede Vaticaanse Concilie, Verklaring over de godsdienstvrijheid *Dignitatis humanae*, n.2.